

JAAP KLOOSTERMAN & JAN LUCASSEN

Wereldverbeteraars *Vijf eeuwen sociale geschiedenis* *verzameld door het Internationaal* *Instituut voor Sociale Geschiedenis*

Jaap KLOOSTERMAN
& Jan LUCASSEN,
Wereldverbeteraars.
Vijf eeuwen sociale
geschiedenis verzameld
door het Internationaal
Instituut voor Sociale
Geschiedenis, Amsterdam:
Aksant, 2010,
237 p., ISBN: 978 90
5260 386 5.

Een gigantische snoepwinkel voor sociale historici: *Wereldverbeteraars* van Jaap Kloosterman en Jan Lucassen is de nieuwste glossy van de sociale geschiedenis, een boek waarin je meer kan kijken dan lezen. Meer dan tweehonderd pagina's lang krijgt de lezer een bloemlezing van de collectie van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Je ziet de urne met de as van de anarchist Max Nettlau (p. 67) naast de 'laatste adem van het communisme' verpakt in blikjes, of het originele logboek van de Rainbow Warrior tijdens zijn laatste reis naast de gevangenisbibliotheek van de leden van de Rote Armee Fraktion. Het boek is in wezen de catalogus van een tentoonstelling naar aanleiding van het rodium jubileum van het IISG, getiteld *Wereldverbeteraars, 75 jaar IISG*. Die titel geeft uitstekend weer waar het IISG die driekwart eeuw mee bezig is geweest en misschien nog beter waar het naartoe wil.

In 1935 was de oprichting van het IISG de resultante van twee belangrijke ontwikkelingen. Enerzijds vereiste de vernieuwde manier van economische geschiedenis schrijven een eigen aanpak met eigen bronnen. Anderzijds was er de opkomst van autoritaire stromingen die democratisch en progressief Europa bedreigden. Vandaag richt het IISG zich op de 'sociale geschiedenis' in de breedste betekenis van het woord. Onder 'wereldverbeteraars' rekent het IISG ook terroristische en extreemrechtse groepen en bewegingen. Het instituut beperkt zich dus niet

tot de geschiedenis van mensen die dingen doen die wij graag hebben dat ze doen, maar tot de geschiedenis van mensen die iets aan de wereld willen veranderen, of we dat nu leuk vinden of niet. In dat opzicht ligt het engagement van het IISG niet bij een bepaalde maatschappelijke beweging, maar bij de 'sociale geschiedenis' in al haar veelvormigheid als dusdanig. Die keuze biedt het instituut natuurlijk enorme mogelijkheden, zowel op het vlak van collectievorming als dat van onderzoek.

De vitrinekast van het IISG is fascinerend en soms beklijvend, maar op het eerste gezicht ook een beetje vrijblijvend. De redacteurs, beiden sinds lang verbonden aan het instituut voor zowel collectie als onderzoekswerk, bieden wel enige analyse. In een inleidend hoofdstuk verklaren ze onder de titel *Werken voor de arbeid: driekwart eeuw verzamelen op het IISG* de centrale, internationale positie die het Amsterdamse instituut de laatste decennia heeft ingenomen binnen de sociale geschiedenis als academische discipline en als dienst aan verschillende erfgoedgemeenschappen. Volgens Kloosterman en Lucassen versterkte de wisselwerking van verschillende factoren die positie. Ten eerste was het IISG er in het begin van de jaren 1930 erg vroeg bij. Dat gaf het instituut, met de inzichten en middelen van haar 'visionaire' stichter Nicolaas Wilhelmus Posthumus, een belangrijke voorsprong op gelijkaardige instellingen die pas na de Tweede Wereldoorlog tot ontwikkeling kwamen. De internationale focus van het IISG was al zeer vroeg aanwezig omwille van de politieke toestand in de eerste jaren van het bestaan van de instelling. In autoritaire regimes bestond het risico dat de archieven van progressieve bewegingen zouden worden vernietigd of misbruikt voor politieke doeleinden. Het IISG zag het dus als haar plicht die archieven te redden. Zo groeide Amsterdam uit tot dé veilige haven voor het archief van Europees links. Die koers wordt vandaag voortgezet buiten Europa. Een belangrijk verschil is wel dat daaraan een wetenschappelijke agenda wordt gekoppeld. Het IISG wil sociale geschiedenis schrijven vanuit een niet-westers, mondiaal perspectief.

Ook op het strategische vlak was het IISG een pionier. In de jaren 1960 en 1970 bouwde het een internationaal netwerk van lokale bewaarplaatsen uit, eerder dan al dat materiaal in Amsterdam te centraliseren. Door intensieve begeleiding en ondersteuning wist het IISG zijn partners aan zich te binden. Nog van strategisch belang voor de ontwikkeling van het instituut was de verwerving van sleutelcollecties die een sneeuwbal effect kunnen veroorzaken. Zo bleek de acquisitie van het archief van de Oostenrijkse anarchistische historicus Max Nettlau bepalend om andere belangrijke collecties uit de anarchistische beweging te verwerven. Zonder dat sleutelarchief waren andere anarchisten misschien niet tot die stap overgegaan. De meest recente ontwikkeling ten slotte die mee de centrale positie van het instituut bepaalt, is de nauwe band met innovatief wetenschappelijk onderzoek. Niet alleen wist het IISG een aantal toonaangevende onderzoekers aan zich te binden, ook op het heuristische vlak speelt het een hoofdrol. Cruciaal daarin is de ontwikkeling van zogenaamde metabronnen. Het IISG staat in de voorhoede van de ontwikkeling van internationale databanken die grensoverschrijdend, vergelijkend onderzoek

mogelijk maken. Een mooi voorbeeld is het History of Work Information System dat het mogelijk maakt om beroepen en beroepsgroepen wereldwijd te vergelijken.

Het internationale werkveld van het IISG vormt de rode draad van de rondleiding langs de vitrinekasten van het instituut. De 19e- en 20e-eeuwse wereldverbeteraars – van Marx tot de eerste vegetaristen en andere volgens de socialisten ‘verkeerd gestelde prioriteiten’ (p. 89) – worden in de context van de groeiende inkomensongelijkheid geplaatst, zowel binnen afzonderlijke landen als wereldwijd. Vervolgens komen sociale en politieke bewegingen uit Rusland, het Midden-Oosten en Azië aan bod. Uit het boek blijkt ook de vruchtbare kruisbestuiving tussen academisch onderzoek en collectiewerk. De laatste decennia werd *social history* ook *world history*. Het collectiewerk volgde die trend en focust op archieven uit de ontwikkelingslanden die getuigen van de worsteling van zeer verschillende mensen met de impact van de moderniteit en de integratie in een geglobaliseerde wereld. Ook voor ‘lokaal’ collectiewerk in Nederland levert dat nieuwe perspectieven op en worden nieuwe bewegingen bij het verhaal van het IISG betrokken.

Als koffietafelboek scoort *Wereldverbeteraars* uitstekend, maar wie op zoek is naar een *state of the art* van de hedendaagse sociale geschiedenis blijft een beetje op z'n honger. Niettemin biedt het inleidende hoofdstuk wel enige analyse die ook mensen die bekommerd zijn om de toekomst van andere instellingen zoals Amsab-ISG, tot inspiratie kan dienen. Het boek doet de vraag rijzen naar de toekomst van het erfgoed van de ‘Europese’ *civil society*. Voorlopig blijft dat een enorme lacune in het veld. Het proces van Europese economische en politieke integratie gaf aanleiding tot de groei van een Europees middenveld (transnationale vakbonden, lobbygroepen ...). Is het aan het IISG om initiatieven te ontplooiën om dat erfgoed te bewaren of ligt de sleutel daarvoor bij andere spelers? Er zijn dus nog steeds wereldverbeteraars op zoek naar onderdak.

◀ Het IISG verzamelt ook erfgoed over andere ‘wereldverbeteraars’, zoals ayatollah Khomeini, van 1979 tot 1989 de religieuze leider van Iran.